

Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocukların Maruz Kaldığı Riskler ve Hak İhlalleri

Children's Risks and Violations of Rights in Seasonal Agricultural Labor

Esra AĞYAR

Öğr. Gör. Dr., KSÜ, SHMYO, ÇBGHB

esra.agyar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2494-3479>

Malik ATIŞ

Dr. Öğr. Üyesi, AÜ, BAEMY, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

matris@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0371-6122>

Makale Başvuru Tarihi : 22.11.2022

Makale Yayın : 31.12.2022

Makale Türü : Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar

Kelimeler:

Mevsimlik Tarım
İşçisi Çocuklar,
Çalışan Çocuklar,
Çocuk Hakları,
Sosyal Hizmet

Günümüzde tarım alanında çalışan işçi sayısının dünya genelinde yaklaşık olarak 1,3 milyar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Buna karşın az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde nüfusun %60'ı tarım sektöründe çalışmaktadır. Ticaretin giderek artması ve buna bağlı olarak artan meta üretimi gereksinimi, köylünün zaman içerisinde mülk kaybına yol açmıştır. Tarımda çocuk işçiliğiyle ilgili olarak son zamanlarda yapılan tahminlere göre, dünya çapında çalışan çocukların yaklaşık yüzde yetmişini tarım sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır (ILO ve UNICEF, 2021). Temel ihtiyaçlarını karşılamak ve geçimlerini sağlayabilmek için kırsal alanda yaşayan köylünün bir kısmı farklı yerlere gidip çalışmak zorunda kalmıştır, kalmaktadır. Önceleri sadece belirli mevsimlerde belirli tarımsal üretimler yapıldığı için bu çalışma biçimine mevsimlik iş denilmektedir. İşçiliğin bu kolu en güvencesiz ve can kaybının en çok olduğu alandır. Yaşadığı Bu ağır koşullarda çalışanların azımsanamayacak bir kısmını çocuklar oluşturmaktadır. Çocuk hakları, tüm çocuklar içindir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan veya aileleriyle birlikte orada bulunmak zorunda olan çocukların yaşamını ve sağlığını korumak için yapılması gereken sosyal hizmet uygulamaları önemli bir gündemin odağını oluşturmaktadır. Geçici tarım işçisi çocukların içinde yaşadığı zorlu ve yoksunluklarla dolu koşullar ciddi sayıda çocuk ölümlerine yol açmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de 'tarımda mevsimlik çocuk işçiliği' araştırmalarına dayanarak çocukların mevsimlik tarım işçiliği içindeki toplumsal konumları, maruz kaldıkları riskler ve yaşadıkları hak ihlallerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

Children of Seasonal
Agricultural
Workers,
Child Labor,
Child's Rights,
Social Work

Today, the number of workers working in agriculture is estimated to be around 1.3 billion worldwide. On the other hand, 60% of the population in underdeveloped or developing countries works in the agricultural sector. The gradual increase in trade and the corresponding increasing need for commodity production led to the loss of property of the peasants over time. According to recent estimates of child labor in agriculture, around 70 percent of children working in agriculture worldwide are workers in the agricultural sector (ILO and UNICEF, 2021). Some of the villagers living in rural areas have to go to different places to work in order to meet their basic needs and make a living. Since certain agricultural productions were made only in certain seasons before, this form of work is called seasonal work. Seasonal migrant agricultural work is one of the most insecure and most casualties of work life in Turkey. Children constitute a substantial part of those working in these harsh conditions. Children's rights are for all children. Social work practices to protect the life and health of children who work as seasonal agricultural workers or who have to be there with their families are the focus of an important agenda. The harsh and deprived conditions that temporary agricultural child workers live in cause serious child deaths. In this article, a general assessment will be conducted about the social position of children in seasonal agricultural work, the risks they are exposed to and the rights violations they experience, based on 'seasonal child labor in agriculture' research in Turkey.

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte endüstrileşerek ekonomik yönden kalkınmasını sağlayan ve dolayısıyla da sosyal refahını arttıran batı ülkelerinde nüfusun %10'undan azı tarımsal işlerle ilgilenirken, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde nüfusun yaklaşık %60'ı tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de büyük öneme sahip olup en yüksek istidam alanlarından biridir (Fereli, Aktaş ve Güneş, 2016). Sürekli, mevsimlik veya kısa süreli geçici tarım işlerinde ücret karşılığı çalışan kişilere tarım işçileri denilmektedir (Kaya ve Özgülner, 2015). Tarım işçilerinin bir kısmı yerleşik bir şekilde çalışırken, bir kısmı ise gezici olarak çalışmaktadır. Türkiye'de tarım sektöründe çalışan işgücünün büyük kısmı mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Tarımsal çalışmanın sadece yılın belirli bir döneminde sürdürüldüğü veya tüm yıl boyunca çalışılmakla birlikte çalışmanın yılın belirli dönemlerinde yoğunlaştığı işler mevsimlik iş olarak tanımlanmıştır (Süzek, 2011, s. 241 akt. Bulut, 2013, s. 6, Kantar Davran, 2018). Dolayısıyla, dünya genelinde geçici veya mevsimlik tarım işçileri tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu dönemlerde istihdam edilen işgücü grubudur. Tarım işinin çeşitli zorlukları nedeniyle tarım işçileri özellikle de mevsimlik tarım işçileri hem iş güvenliği hem de sağlıklarıyla ilgili olarak büyük risklerle karşı karşıya kalmaktadır (Jadhav ve ark, 2016). Günlük yaşamlarında gezici tarım işçileri barınma, sağlık, beslenme, temizlik, bir yerden bir yere yolculuk, sosyal güvenlik, eğitim gibi pek çok konuda ciddi zorluklar yaşamakta ve çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır (Karaman ve Yılmaz, 2011).

Mevsimlik Tarım İşçileri ve Karşılaştıkları Temel Sorunları

Türkiye'de özellikle ekim ve hasat zamanlarında Çukurova, Ege, İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun bazı şehirleri ciddi sayıda mevsimlik işgücü talep eden bölgelerdir (Yıldırak vd., 2003). Türkiye'de her ne kadar adına mevsimlik tarım işçiliği denilse de söz konusu işkolunun tek bir mevsim ve tek bir ürünün hasat süreciyle sınırlı olmadığı ve bu işçiler den bazıları yerleşik bazıları ise gezici olarak çalışmaktadır (Önen, 2012, s. 285). Bu sürecin çok sayıda ve birbirinden farklı ürünlerin farklı mevsimlere denk gelen ekim, bakım ve hasat süreçlerini kapsayan "Gezici ve Sürekli Tarım İşçiliği" şeklinde belirli zorluklarla sürdürüldüğü bilinmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri diğer çalışma kollarında çalışan işçilere oranla daha ağır şartlar altında çalışmaktadır. Dahası bu işkolunda çalışan işçiler çalıştıkları yere kendileriyle birlikte ailelerini de götürmekte ve neredeyse yılın dörtte üçünü işin olduğu yerde geçirmektedir (Çetinkaya ve Kaplan, 2014, s. 45). Tarım işletmelerinde emeğin büyük bir güce dönüşümüyle birlikte tarımda işçileşme ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2015, s. 68). Tarım işçilerinin gün be gün sayıları artarak devam etmiş, hasat zamanlarında hasatın yapıldığı yerlere göç eden bir nüfus yoğunluğu oluşmuştur. (Erenler, 2013, s. 97).

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları temel sorunlar genel olarak; barınma sorunu, ulaşım sorunu, beslenme sorunu, sağlık sorunu, sosyal dışlanma sorunu, çocuklarının eğitimi sorunu, çalışma koşullarıyla ilgili sorunlar, aldıkları ücretle ilgili sorunlar, örgütlenme sorunu ve çocuk işçiliği sorunudur. İlköğretim çağında olan ve on beş yaş altındaki çocukların çalıştırılmasının yasak olmasına karşın çeşitli nedenlerle özellikle mevsimlik tarım işçilerinin çocukları çalışmak zorunda kalmaktadır. Çünkü çoğu durumda tüm aile çalışma yerine birlikte gitmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca işi bir an önce bitirmek ve daha çok kazanç elde etmek amacıyla çocuklar da çalıştırılmaktadır. Diğer yandan, mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarından en önemlisi olarak görebileceğimiz çocuk işçiliği, ekonomik problemlerin yarattığı sorunlardan ötürü, mevsimlik işe giden ailenin çocuklarını bırakabilecek güvenli bir yerin olmamasından kaynaklanmaktadır. Çocuklar bir yandan eğitim hayatından mahrum kalırken, diğer yandan gidilen çalışma bölgesinde aile üyelerinden kendilerinden büyük ya da küçük olanlara bakmak durumunda kalmaktadır. Fakat daha da kötüsü çocukların çalışma alanlarında işçi olarak çalışmak zorunda kalmasıdır.

Mevsimlik tarım işçiliği çocuk emeği sömürsünde kız ve erkek çocukların işgücü olarak görülmesinde cinsiyete bağlı farklılıklar bulunmaktadır (Pells, 2011). Tarım alanlarında kadınlarında çalıştıkları görülürken erkek çocukların babalardan hemen sonraki sırada yer almaktadır (Yıldırım Doğru, 2021). Erkek çocuklar tarlaya giderken, evdeki kardeşlerine bakabilecek büyüklükteki kız çocuğu ev işleri için konaklanan yerde (evde veya çadırdaki) kalmakta; çamaşır-bulaşık yıkama, yemek yapma, kardeşlerine veya evdeki hastaya-yaşlıya bakmakta, tarlaya gidenlere bu yönde destek vermektedir. Büyük kız çocukları ise diğerleriyle tarlada çalışmaya gitmektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinde kız çocukların gittikleri yerlerdeki ev de kayıt altında olmayan işgücünü de dikkate almalı, çocukların tarlaya gitmiyor olmaları da mevsimlik tarım işçiliği düzleminde değerlendirilmeli ve göz önünde bulundurulmalıdır. Ev işlerinde çalışma, doğası gereği tespit edilmesi ve kayıt altında tutulması oldukça zor olan bir alandır. Konu tarım işçiliği ve konaklamanın konar-göçer durumda olması, tarım arazisine yakın konaklama, tarım işçiliğinde çocuğun ev işlerinde işgücünün sömürülmesinin tespiti kolaylaştıracağı, yapılması gereken iyileştirme ve güçlendirilmenin hızlı sonuç vereceği düşünülmektedir.

Çocuk işçiliğinde bir diğer husus ise ‘çocuk’ olgusundan kaynaklanmaktadır. Tarihte çocuk kavramı farklı anlamlarla tanımlanmış ama ‘çocuğun bir mülkiyet olarak görülmesi’ günümüzde hala dezavantajlı grupların en çok maruz kaldığı ve aşmak zorunda olduğu bir engel olarak devam etmektedir. Mülkiyet kavramı, çocuk için çocuğu bir eşya olarak sahip olma, yararlanma ve tasarruf etme hakkına sahip olma, çocuk adına karar verme, görüşlerini önemsememe, ilgi ve gereksinimlerini göz ardı etme davranışlarıyla birlikte görülür. Gelir dağılımdaki adaletsizlik ve dengesizlikle yoksulluğun zararlı sonuçları çocuğu çocuk olmaktan çıkararak bir arada hayatta kalabilme savaşının ortağı gibi davranmaya itmektedir. Ayrıca ‘iş öğreniyor’ pozisyonunda olması henüz bilemiyor, daha yeni, iş üretme kapasitesi çocuk olduğundan yetişkinlerden az düşünceleri de yaptığı işin maddi kazancına karşılık gelen ücreti alamamasındaki sebeplerden biri olarak gösterilebilir. Sosyolojik özellikler bakımından diğer bir husus ise iş verenin, işi öğreten, usta, kalfa, babası yarısı, babalık hakları olan kişi olarak görülmesi çocuk adına mevcuttakine razı olmayı ve haklarından feragat etmeyi toplumsal bir yücelik ve erdemlilik sözüm ona ‘iyi bir çırak’ olarak atfetmektedirler. İşverenin ise bu erdemliliğe ve yüceliğe karşılık veremediği, tam tersi hakkı olanın hakkını vermeyen kişi olarak kendini dizayn ettiği görülmektedir. Çocuk emeğine göz dikip hakkı olanı da vermemek zihinleri yakan bir ikilemdir.

Çocuk İşçiliği ve Mevsimlik Tarım İşçiliği

Çocuk işçiliği, insani gelişmişlik düzeyi yüksek ve Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede farklı şekillerde ve düzeylerde varlığını ne yazık ki hala sürdürmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun en son resmi istatistiklerine göre, çocuk yaş grubundaki tüm çocukların yüzde dördünden fazlasını oluşturan beş ila 17 yaş arasındaki 720.000 çocuk Türkiye'de ağır koşullar altında çalışıyor (TÜİK, 2020). Bu çocukların yaklaşık 400.000'inin en kötü üç çocuk işçiliği biçiminden biri olan ve çocuk emeği kullanımının en sık görüldüğü alanlardan biri olan mevsimlik tarımda çalıştığı görülüyor. Çocuk İşgücünün İstismarı Zeytinlioğlu (2019)'na göre, yaptığı işin karşılığını alamaması, uzun süren çalışma saati, eğitiminin engellenmesi/kısıtlanması, gelişimini olumsuz etkileyen elverişsiz işlerde ve koşullarda çalıştırılması, uyku, oyun, arkadaşlık vb. ihtiyaçları için yeterli zamanın kalmaması, fiziksel, duygusal ve cinsel istismara açık hale gelmesi ve risk altında bulunması şeklinde kendini göstermektedir. Mevsimlik tarımda çocukların çalıştırılması çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri arasındadır, çocuk haklarına aykırıdır ve uluslararası ve ulusal mevzuata göre yasaktır (ILO,2022; <https://www.unicefturk.org/yazi/tarimda-cocuk-isciligi>, 2022). Mevsimlik tarım işçiliği gerek Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmelerinde gerekse ulusal mevzuatta en kötü şartlar içerisinde bulunan çocuk işçiliği olarak tanımlanmaktadır. Dünya’da tarım işçiliği ilk sırada yer alırken Türkiye’de de ilk sırada tarım işçiliği yer alırken son yıllarda hizmet sektöründe bir artış olduğu görülmekte bununla başka bir araştırmanın odağını oluşturacağı düşünülmektedir. Hizmet sektöründeki işçi oranının tarım sektörünün önüne geçme nedenini pandemi, lojistiğin artmasıyla kurye ihtiyacının artması, yaşlıların risk altında olması, okulların kapalı olması, küresel ekonomik krizle ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Gezici tarım işçilerinin işleri ortalama 4 ay ile 7 ay arasında yoğun olmaktadır. Ürünlerin cinsine göre de dönem ve yer değişiklikleri olmaktadır. Çukurova, Karadeniz, Ege ve Akdeniz gibi bölgelerde uzun zamandan beri aynı sağlıklı olmayan şart ve ortamlarda mobil tarım işçilerinin ailece konakladığı, sözkonusu alanlarda dünyaya gelip, yine bu yerlerde emeğini arzetmek durumunda kalan nesillerin olduğu bilinmektedir. Özellikle İzmir, Mersin, Adana, Denizli, Balıkesir ve Giresun gibi şehirlerde çeşitli tarım ürünler için sürekli olarak mevsimlik tarım işçileri aileleriyle birlikte gelmektedir. Gezici tarım işçilerinin ne zaman nereye gidecekleri üretilen ürünlere ve işgücüne duyulan ihtiyaca göre belirlenmektedir. Örnek verecek olursak, Malatya’da kayısı hasadı ve işleme sürecinden sonra mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı Ordu iline Fındık hasadına gitmektedir. Bir kısmı da Ege bölgesine üzüm, incir, domates ve benzeri ürünlerle ilgili işler için gitmektedir. Bu işçilerin bir kısmı eş zamanlı olarak Adana ve Urfa gibi illere çapa işleri veya daha sonra da pamuk hasadı için gitmektedir. Fakat biz hep yapıldığı gibi, alışılmış olan adıyla söylersek “mevsimlik tarım işçiliği” daha anne karnında iken başlamaktadır. Çünkü araçlar genellikle aileleri parçalamadan tüm aile bireylerine hep birlikte çalışacakları iş bulurlar ve ebeveynleriyle birlikte 12 yaşından büyük çocuklar da çalıştırılır. Yani aile büyüklerinin emek arzettiği her çalışma ortamında çocukları da çalışır. Çocuğun bahse konu işte yer alıp almayacağını genellikle nüfus cüzdanındaki yaşı değil fiziksel durumu belli eder. Hangi çocuğun tarlada çalışıp çalışmayacağına genellikle babaları başta olmak üzere ebeveynleri karar verir (Sürmeli ve Yasin 2018).

Zorlu yaşam ve çalışma koşulları içinde bulunan mevsimlik tarım işçilerinin çocukları barınma, eğitim, sağlık, beslenme ve korunma gibi temel hak ve hizmetlerden yararlanamamakta; fiziksel, psikolojik ve gelişimsel zararlara maruz kalmaktadır (Bearer, 1995). Toplumun en yoksul kesimlerinden gelen bu ailelerin ve çocukların içinde buldukları dezavantajlı koşulların düzelmesi için yapılabilecek çok da bir şey olmadığına, hatta bu

koşullardaki çocukların çalışmasının kaçınılmaz olduğuna ilişkin tutumlar çocuk haklarını gözetmekten sorumlu ve çocukların yakın çevresinde bulunan yetişkinleri çocukların haklarını korumaktan alıkoymaktadır. Yetişkinler çoğu kez çalıştırılan çocukların içinde bulunduğu olumsuz koşulları doğru bulmasalar da çocuk işçiliğini bu çocuklar için “kötünün iyisi” bir seçenek olarak görmekte, başka bir seçenek olabileceğine inanmamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir; aynı işte aynı sürede çalışan çocuklar yetişkinlerle aynı ücreti alamamaktadırlar. Ucuz iç gücü, tarımın çocuklar için uygun iş kolu olarak görülmesi, çocukların haklarını arayamamaları, kolay kandırılmaları, çocukların kıvrak ve hareketli olmaları ve ebeveynlerin en azından kendi gözetiminde olduğunu düşünerek hak arayışına girmeyerek bir şekilde göz yummaları çocuk işçiliğine iştahı kabartmaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliği göçü, çocuk veya yetişkin tüm aile bireyleri için olumsuz koşullarda meydana gelse de gelişim döneminde olan çocukların farklı ve özel ihtiyaçları bulunduğundan temel haklarının gerçekleşmeyişi çocukların yaşamında daha fazla ve uzun dönemli zararlara yol açmaktadır. Mevsimlik tarım göçü barınma, eğitim, sağlık, korunma, beslenme açısından olumsuz koşullarda meydana gelir; aileleriyle beraber göç eden çocuklar da bu olumsuz koşullardan ciddi zarar görür. Aileler çoğu kez güvenli ulaşım, barınma, altyapı, iş güvenliği, gelir güvencesi, sağlıklı beslenme gibi haklardan yoksun çalışmaktadır. Kötü barınma ve beslenme koşullarıyla beraber temiz içme suyuna erişimde dahi sıkıntılar yaşanabilmektedir. Çalışma süreleri günde 10-12 saate ve haftada altı güne kadar varabilirken, çalışma ortamı her türlü iş sağlığı ve güvenliği önleminde uzak olabilmektedir (Martinez ve Rodriguez Jr, 2013). Kısacası çocukların yaşama, gelişme, eğitim, sağlık, oyun gibi temel hakları neredeyse hiçbir zaman gerçekleşmez. Mevsimlik tarım işçilerinin çocukları tarlada, çadırda veya her iki ortamda birden çalıştırdıklarından çocuk işçiliğinin neden olduğu her türlü riskle karşı karşıya kalır. Tarım sektöründe etkin bir denetim mekanizmasının bulunmayışı da mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının ve ailelerinin içinde bulunduğu koşulların dönüşümünü zorlaştırmaktadır.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalıştırılan Çocukların Maruz Kaldığı Riskler ve Hak İhlalleri

Yürürlüğe konulan düzenlemelere, programlara ve uygulamalara rağmen Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği göçüne katılan ailelerin çocuklarının pek çok riskle karşı karşıya olduğunu gösteren birçok çalışma vardır. Böcek ısırması, tarımsal ilaçlar dolayısıyla kimyasal maddelere maruz kalma, ağır yük kaldırma, yaşına uygun olmayan makine ve teçhizat kullanımı, aşırı sıcak ve nemli ortamlarda, uzun süreyle çocuk gelişimine uygun olmayan koşul ve pozisyonlarda çalışmaktan kaynaklanan ve kronikleşebilen sağlık sorunları çocukların karşı karşıya olduğu başlıca risklerdendir. Mevsimlik tarım işçiliği göçündeki çocukların maruz kaldıkları ortak bazı riskler bulunduğu gibi bu riskler topladıkları ürüne göre de farklılaşabilmektedir. Ayrıca içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullar, ailelerinin sosyal ve kültürel sermayesi, çocukların cinsiyeti gibi çeşitli faktörler maruz kaldıkları risklerle baş etme durumlarında farklılıklara yol açabilmektedir. Çalışma koşullarına bağlı olarak çocuklar başta olmak üzere çadır alanlarında yaşayanlar en temel haklara erişimde sorun yaşamakta ve hayatlarını risk altında sürdürmektedir (Semerci, 2017).

Tarımsal üretimde çalışan ailelerin çocuklarının maruz kaldığı söz konusu riskler, bu konuyla ilgili olarak yazılmış raporlarda da açıkça görülmektedir. Türkiye’de çocukların mevsimlik tarım işçisi olarak en çok çalıştırıldığı iki bölge ve üç ürüne odaklı olarak çocukların maruz kaldığı sağlık risklerine odaklanan Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri: Narenciye, Pamuk, Fındık Hasadı Örneği Raporu’nda ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Sürmeli, A. ve Yasin, Y. (2018). Rapora göre çalışma ortamındaki başlıca sağlık riskleri arasında duruş bozukluğu, gelişim geriliği gibi sağlık sorunlarına da yol açan, özellikle ağır yük taşıma veya sürekli çömelip kalkmadan kaynaklı ve çoğunlukla uzun dönemde ortaya çıkan kas iskelet sistemi hastalıkları, eklemlerin sık kullanımı nedeniyle eklem harabiyeti ve eklem bölgelerinde enflamasyon ve bunlara bağlı uzun dönemli fonksiyon kaybı, özellikle pamuk veya narenciye üretiminde kullanılan böcek öldürücü tarım ilaçlarına veya fındık üretimindeki küllerle hastalığına karşı kullanılan kükürt içeren ilaçlara maruz kalmanın sonucu olarak zehirlenme ve cilt hastalıkları, eldiven, gözlük gibi kişisel koruyucu donanımların kullanılmamasından kaynaklı veya diğer iş kazaları yer almaktadır. Yaşam ortamındaki riskler arasındaysa 10-15 metre karelik çadırlarda ortalama 4-6 kişinin yaşıyor olması, mahremiyetin mümkün olmayışı, hastalıkların kolay bulaşması, olumsuz beslenme alışkanlıkları, çocukların iş malzemelerine kolay erişimi dolayısıyla kaza ve zehirlenme riskleri, hijyen sorunları, temiz suya erişimin kısıtlı oluşu, kırık tuvaletler, paslı çocuk oyun alanları, akranlarıyla sosyalleşme alanlarının eksikliği sayılmaktadır. Tüm bu koşullar sağlık sorunlarını çoğaltmakta, yaşam alanlarının sağlık kuruluşlarına uzaklığı da tedavi güçlüğünü getirmektedir. İlgili raporda mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının üretiminde çalışılan üründen bağımsız çeşitli ortak risklere de maruz kaldığı vurgulanmaktadır. Bunlar arasında yolculuk sürecinde insan taşıyan araçların kapasitesinden fazla kişinin güvensiz biçimde taşınması, çocukların eğitim ortamlarında ya da diğer ortamlarda

mevsimlik gezici tarım işçisi aileden gelen bir çocuk olduğu için ayrıma uğraması, ev içi şiddete maruz kalması, sağlık hizmetlerine erişim sorunları, cinsiyete, göçmenlik durumuna bağlı olarak risklerin katmerlenmesi, tarımsal üretimde kullanılan tarımsal ilaçlar incelendiğinde bu ürünlerin birçoğunun yasaklı ya da Dünya Sağlık Örgütü tarafından insan sağlığına ciddi zararları olduğu belirtilen ürünlerden olması belirtilmektedir (Sürmeli, A. ve Yasin, Y. 2018. s. 12, 13).

Çocuk hakları bir insan haklarıdır. İnsanların çocukluk dönemindeki özel gereksinimleri çocuklara özgü ayrıca haklar doğurmaktadır. Bu hakların bir kaynağı, günümüzde hala etkin en son sözleşme olan Birleşmiş Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarından itibaren çocuk haklarıyla ilgili yazınsal tüm bildirimlere taraf olmuş Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni de 1989 yılında ivedilikle imzalamış ve yürürlüğe koymuştur. Çocuk hakları sözleşmesi, çocuğun yüksek yararı gözetilerek uygulanmasını, ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasını içerir.

Çocuk haklarına göre en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği olarak tanımlanan mevsimlik tarım da bunlardan biridir. Çocuklar tarımda çalıştırılmaz. Çocuk Hakları Sözleşmesi (<https://www.unicef.org/>, E.T: 15/12/2022)'nde bu araştırmanın konusuyla ilgili doğrudan ilgili maddesi 32. ve 36.maddesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 32:

'Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

-İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;

-Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.

-Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.'

Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 36:

'Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.'

Madde 32 ve madde 36'da çocukların her türlü ekonomik sömürüye karşı korunma hakları açıkça belirtilmiştir. Maddeler oldukça anlaşılır sade ve vurgulayıcı bir ifadeyle taraf devletlerin sorumluluğudur. Devletlerin koruyucu-önleyici kapsamda, kamuyu aydınlatma ve yasal dayanakların güçlendirilmesi hususunda yaptırımlarının artırılması gerekmektedir. Çocuğu güçlendirmek ailenin güçlendirilmesiyle sağlanır. Aileye sunulacak her türlü destekle (ekonomik, psikososyal, duygusal vb.) çocuğun güçlendirileceği bilinmelidir.

SONUÇ

Türkiye'de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların sayısındaki artış önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu sayı sosyolojik olarak kadın, erkek, yaşlı, genç ve çocuk dâhil herkesi kapsamaktadır. Tarımsal yapıların dönüşümü, tarımda metalaşmanın yaygınlaşması, küçük köylünün mülksüzleşmesi, mülksüzleşen emeğin mekânsal hareketliliği (göç) gibi dinamikler mevsimlik tarımsal işçiliğin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Mevsimlik tarım işçileri az topraklı ya da topraksız/ mülksüz hanelerden oluşmaktadır. Bu hanelerde kadınlar ve erkekler (hatta çocuklar) hanenin geçimini sağlayabilmek için ücret karşılığı çalışmak zorunda kalmaktadır. Ancak kadınlar tarımsal üretimin dışında da hane üyelerinin bakımı, ihtiyaçlarının karşılanması, günlük hayatın sürdürülmesi sürecinde (yeniden üretim) yoğun emek harcarlar (Geçgin, 2009). Aileleriyle birlikte mevsimlik tarımda çalışan çocukların da yaşam koşulları oldukça kötüdür. Çalışan çocukların yanı sıra yaşları daha küçük olup çalıştırılmayan ama aynı zorlu koşullarda hayatlarını sürdüren çocuklar; hijyenik olmayan, su ve elektrik gibi temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlı olduğu çadır alanlarında barınmaktadır.

Sebepleri ne olursa olsun çalışmak zorunda kalan çocukların fiziksel, ruhsal gelişimleri, eğitimleri, eğitim kaliteleri evlerinde kalan çocuklara göre daha fazla olumsuz olarak etkilenmektedir (Braam, 2019). Çocukların ihmal ve istismar riski altında bulunmalarına yönelik politikalar oluşturulmalıdır. Mevsimlik tarımda çocuk işçiliği konusunda kamusal farkındalık artırılmalı, çocuğun ucuz işgücü olarak sömürülmesini önleyici yasal yaptırımların çocuklar lehine daha pozitif düzenlenmesi, tarım işçiliğinin olduğu bölgelerde çocuk dostu ortamlar oluşturulmalı, çeşitli kurslar ve eğitsel aktivitelerle çocukların ruhsal gelişimlerini desteklemek için psiko-sosyal destekler verilmeli, okul dönemine denk gelen zamanlarda çocukların okul hayatlarının devam

edebilmesi için çeşitli kademelerde sınıflar açılmalıdır. Sorunun çözümü için Başbakanlık ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi (METİP)” ile “Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Çocuklarının Eğitimleri” konulu halihazırda yayınlanan iki genelgenin aktifleştirilmesi sağlanmalıdır (Kantar Davran vd.,2014; <http://mevzuat.meb.gov.tr/> E.T.: 15/12/2022)

Çocukların işçi olmasına yönelik zararlı sonuçlarına neden olan sebeplerden coğrafi, demografik, kültürel ve ailevi nedenlere ve inançlara yönelik geleneğe ve tutumlara müdahale edilmelidir. Sivil toplum kuruluşları ile gönüllü faaliyet sürdüren vakıf ve dernekler, süresi ve adresi belli olan bu alanlarda belirtilen zamanlarda faaliyetlerini sürdürmeli, ebeveynleri bilinçlendirmeli ve politikaların çocuk haklarının ötesine taşıyarak yeni program fikirlerinin oluşmasına öncülük etmelidir. İşletmelerde çocuk işçiliğine ilişkin duyarlılık artırma çalışmaları sürdürülmeli yasal yaptırımlarda artırılarak çocuk emeğinden el çekilmelidir. Mevsimlik tarım çocuk işçiliğinde, çocukların çalıştırılmadığı bir gelecek mümkündür. Bu çalışmada, mevsimlik işçilikte çocuk emeğinin konumu genel hatlarıyla özetlenmiştir. Ancak bu konunun daha ayrıntılı çalışılması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bearer, C.F., (1995). How are children different from adults? *Environmental Health Perspectives* 103(6): 7–12.

Braam, D. (2019). Child labour in the context of migration. Geneva, International Organization for Migration. 41pp.(also available at www.researchgate.net/publication/338007288_Child_Labour_in_the_Context_of_Migration).

Bulut, E. (2013). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaali Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetinkaya, Ö., & Kaplan, A. (2014). Fındık Hasadının Oyuncuları, Kalkınma Atölyesi. Ankara: Altan Matbaası.

Erenler, S., (2013). Güneşin Altında Değişenler: Yerleşiklikten Göçerliğe, Mevsimlikten Sürekliliğe Gezici Tarım İşçileri. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Fereli S, Aktaş Ş ve Güneş FE. (2016). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları ve Görülen Sorunları. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2016;1(3): 36-47.

Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçileri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3-35.

Hürriyet News, (2020). “TÜİK çocuk iş gücü anketi sonuçları açıklandı”, 31 March 2020, available at <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tuik-cocuk-is-gucu-anketi-sonuclari-aciklandi-41482601>

ILO and UNICEF. (2021). Child labour: global estimates 2020, trends and the road forward. New York. 88 pp. (also available at www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipecc/documents/publication/wcms_797515.pdf).

Jadhav R, Achutan C, Haynatzki G, Rajaram S and Rautiainen R. (2016). Review and Meta-analysis of Emerging Risk Factors for Agricultural Injury. *Journal of Agromedicine* 2016; 21(3): 284-297.

Karaman K ve Yılmaz AS. (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri Ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma. *ZfWT* 2011; 3(1):211-226.

Kantar Davran, M., Sevinç, M. R., B. Özalp ve Sevinç, G., (2018). "Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği Olgusunun Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiler Açısından Değerlendirilmesi", *Researcher*, c. 6, sayı. 3, ss. 295-316, Ocak.

Kantar Davran, M., Sevinç, B.Y., Seçer, A. (2014). Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri Çocuklar. Tarımda İş Gücü Piyasası, Erol Yayıncılık, Samsun, Türkiye, 3–5 Eylül 2014 Tutanaklarında; Cilt 3, s. 1184–1192.

Kaya M ve Özgülner N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış. Turk J Public Health 2015;13(2): 115-126.

Martinez, J.E. and Rodriguez Jr., C. (2013). Migrant and Seasonal Head Start: A program that works. Washington, DC: National Migrant and Seasonal Head Start Association.

Pells K. (2011). Poverty and gender inequalities: Evidence from Young Lives. Policy Paper 3. 2011 Sep; Retrieved from http://www.younglives.org.uk/files/policy-papers/yl_pp3_poverty-and-gender-inequalities.

Önen, S. (2012). Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çingenerler. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 281-290.

Sürmeli, A. ve Yasin, Y. (2018). Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri: Narenciye, Pamuk, Fındık Hasadı Örneği. Ankara: Kalkınma Atölyesi, s. 41. Erişim: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/TARIMSALURETIMDE-CALISAN-COCUKLARIN-KARSILASTIKLARI-SAGLIK-RISKLERI.pdf>

Süzek, S. (2011). İş Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları.

Uyan Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2017a). Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti, Politika Alanları ve Uygulama Önerileri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. Erişim: <https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/12/20/ozetrapor-adanada-mevsimlik-gezici-tarim-iscilerinin-cocuklari.pdf>

Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E., Kılıç, M., (2003). “Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları”, Tarım-İş Türkiye Orman-Topraksu-Tarım Sanayi İşçileri Sendikası, Yayın No:2003/4, Ankara, 264 s.

Yıldırım, U. D. (2015). Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri. Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Yıldırım Doğan, S., (2021). Çocuk Hakları ve Koruma. Eğiten kitap Ankara, 5. baskı

Zeytinoğlu, S.,1989.”Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları”, Türkiye’de Çocuğun Durumu:1990’ların Çocuk Politikası Kongresi, s: 241, Ankara).

<http://mevzuat.meb.gov.tr/>, erişim tarihi:15/12/2022

<https://www.unicef.org/>, 15/12/2022

<https://www.unicef.org/>, E.T: 15/12/2022